

Grundtvigs skoletanker: livs- og menneskesyn

Af: Carsten Oxenvad

Den mest markante skikkelse i det 19. århundredes danske samfund, er uden tvivl Grundtvig. Egentlig er Grundtvig jo præst og digter, men han har haft enorm indflydelse på skabelsen af det moderne Danmark. Her skal vi nu "kun" se på den indflydelse Grundtvigs tanker har haft på børneskolen.

For 25 år siden lavede jeg en fortælling om Grundtvig, *Kirken, Kampen, Kvinderne og Kærligheden*. Det var en fortælling, der fulgte Grundtvigs liv og tanker, med udgangspunkt i han digtning. Grundtvigs prosatekster er meget vanskelige at læse, mens digtningen er klare destillater af de mange tanker. Er man ikke i forvejen bekendt med Grundtvigs tanker, så vil jeg foreslå at man starter med Ebbe Kløvedal Reichs bog *Solskin og lyn : Grundtvig og hans sang til livet* (Reich, 2000), hvortil der også blev udgivet en cd, med de sange, der bruges i bogen.

Jeg vil i det følgende ikke forholde mig til hele Grundtvigs liv, produktion og direkte- eller indirekte indflydelse på eftertiden, men udelukkende tage fat i Grundtvigs tanker om opdragelse og skole for børn.

Ser vi på den unge Grundtvig, der underviser Karl Fr. Steensen-Leth på Egeløkke, er det en helt anden end den modne debattør, der i 1832 taler om Dannelse og Duelighed, og igen en helt anden, end den olding, der i en alder af 76 år får endnu et barn at opdrage. Men også den nutidige synsvinkel har betydning. Thorstein Balle indleder sin artikel *Myten om Grundtvigs indflydelse på den danske folkeskole* (Balle, 2014) med et udpluk af en samtale ved et middagsselskab, hvor værten udtaler "Jeg ved ikke noget om Grundtvig, men selvfølgelig har han haft indflydelse på den danske folkeskole!". Dette er det nok den almindelige forståelse i den generation, som også jeg tilhører, at Grundtvig har haft indflydelse på næsten alt i samfundet – i hvert fald alt, hvad der har med skole og undervisning at gøre. Det tror jeg også han har, men måske mere i vores fortælling om os selv, vores samfund og vores verden, end der kan skaffes empirisk belæg for – i hvert fald hos Grundtvig selv.

Undervisning som mundtlighed

Kun ganske få steder, som her i en tale på Marielyst Højskole i 1868, taler Grundtvig om børneskoler. På Marielyst var emnet den skandinaviske sag, hvor en ny svensk højskole blev omtalt. Her har Grundtvig, ifølge i ugeskriftet *Dansk Folketidende*, talt om børneskoler som friskoler – som ellers i datidens sprogbrug var ensbetydende med gratis skoler for ubemidlede¹. Avisen har sat *friskoler* i citationstegn – hvorfor? Jeg tror, at det er den senere brug af begrebet som fri skole, der dukker op her, da Grundtvig her taler om indhold og metode, der ikke ligner den offentlige almueskoles – i hvert fald ikke den danske.

Forresten var det ikke nok med Højskoler for den voksne Ungdom, der maatte ogsaa oprettes "Friskoler" for Børnene, hvor de gennem den mundtlige Fortælling blev gjort bekendt med Fædrelandet, Folket og Modersmaalet, og – hvis de kom fra kristelige Huse – tillige blev underviste i den kristelige Børnelærdom. (Grundtvig, 1956 s. 99)

Bemærk også, at børnene efter Grundtvigs mening er forældrenes – og ikke statens. Den mulige undervisning i "den kristelige Børnelærdom", afhænger af forældrenes holdning.

¹ ODS har i udgaven fra 1924, bind 6 tre forklaringer på Fri-Skole. 1) Et statsafhængigt akademi, 2) en grundtvigsk friskole- som nok var den almindelige forståelse af begrebet i 1924 og 3) En gratis-skole for ubemidlede børn.

Mens det altså er svært at finde udsagn, hvor Grundtvig siger noget direkte om børneskole, så er det bestemt muligt at følge hans pædagogiske tanker, der har inspireret til børneundervisning, således som den kom til at foregå i de skoler, som bl.a. Christen Mikkelsen Kold hjælper med at få oprettet. Det er tanker der, som det jo er modernitetens vilkår, løbende ændres.

Et par eksempler:

Altsaa, det er min uforbeholdne, og som jeg troer, baade i det Heles og i Almuens Vilkaar dybt grundede Mening: Christendoms-Kundskab *fremfor Alt*, og dernæst saa megen historisk Kundskab især om Fædrenelandet, som der findes Tid og Evner til, bør Menig-Mand besidde, Kundskaberne bør, såvidt mueligt, bibringes ham ved et *levende, mundtligt* Foredrag. (Bugge & Grundtvig, 1968)

Teksten er fra en ikke færdiggjort pædagogisk afhandling *Om Almue-Underviisningen* fra omkring 1819 og viser den forståelse af forholdet imellem kirke og skole som han på dette tidspunkt har, men peger samtidig frem imod en skole, der i høj grad bygger på mundtlighed, på *det levende ord*. Grundtvig taler i afhandlingen om undervisning af almuen, men det er, tiden taget i betragtning, bestemt ikke sikkert, at det er børneundervisning, han har i tankerne. Hele almuen havde brug for at bliver løftet – eller *elevet*.

Tyve år senere i 1829 er det en anden Grundtvig, vi ser. Her udgiver han bogen *Historisk Børne-Lærdom*, der, især i anden udgaven fra 1832, har interessante didaktiske betragtninger i fortalen.

Og nu kommer det første af flere lidt længere citater på Grundtvigs snørklede sprog – undskyld. Jeg vil anbefale, at I læser det højt et par gange, så I finder rytmen i Grundtvigs sprog.

Efter nu i mange Aar at have sysselsat mig med historisk Undervisning, vel mest i Tankerne, men dog ogsaa i Virkeligheden, finder jeg, man kommer bedst afsted dermed paa den simple Maade jeg her vil kortelig betegne.

Man gjør sig først bekjendt med *Middel-Havet* og de tre Verdens-Dele omkring det, men ikke anderledes, end at det vides bestemt, hvordan Evropa, Asien og Afrika ligger for Middel-Havet, hvad Landene omkring det hedder nu, og hvad de hed i gamle Dage, samt hvilke Lande og store Floder der findes paa Strøget mellem Middel-Havet og *Ganges-Floden* i Øst.

Dette er, som man véd, den gamle Histories Skue-Plads, der for saa vidt stilles bedst for Øje uden Bog, blot ved Land-Kortet; og saa snart det er sket, skal man lære at kjende Grund-Trækkene af den gamle Historie paa det *historiske* Kort (Tidens Strøm), som ogsaa sker bedst uden Bog, ved at vise paa Kortet, hvordan det *persiske*, det *makedoniske* og det *romerske* Rige sammensattes.

Naar nu Lærlingen er fast heri, lærer man ham paa Land-Kortet at kjende *Øster-Søen*, *Kattegat* og *Vester-Havet*, med Landene dér omkring, og giver ham dernæst Grund-Trækkene paa det historiske Kort af Folke-Vandringerne, Romer-Rigets Opløsning og de nyere Verdens-Begivenheder. Ogsaa dette sker bedst uden Bøger, da man skal indskrænke sig til, hvad der er nødvendigt for at have en Forestilling om de mægtigste Folk i Tidens Løb og de nærværende Rigers Opkomst. ...

... Det andet Kredsløb bør nu gaa igjennem en tilsvarende Række af *Krønrike*-Rim, der, naar Versene er nogenlunde gode, er nemmest baade at lære og at huske. En

saadan lille Samling af Krønnike-Rim har jeg derfor ogsaa udgivet; og skjønt dette første Forsøg naturligvis er meget ufuldkomment, har dog Erfaring lært mig, at de fleste af Rimene lader sig let lære, og at, naar man kun har Taalmodighed til at give Børnene de nødvendige historiske og geografiske Oplysninger, faar de derved god Grund i Folke-Historien. (Grundtvig, 1890, s. 3–5)

Nu tales der om børn, om fortælling og om rim, der er lette at huske, og om kort der illustrerer fortællingen. Kortene er såvel traditionelle landkort, både historiske og nutidige og det særlige *Tidens-Strøm*. Grundtvig er inspireret af den tyske pædagog Johann Gottlieb Friedrich Strass, men tænker selvstændig didaktisk, skriver sine *Krønnike-Rim* i 1829 og får udgivet en dansk udgave af *Tidens-Strøm*.

Det citerede forord er som nævnt fra anden udgave af *Historisk Børne-Lærdom*, der udkom i 1832, det år hvor også *Nordens Mythologi* udkom i en ny udgave.

Menneskesyn og livsoplysning

Ligesom 1825 bliver betragtet som det skelsættende år i Grundtvigs teologiske tænkning, så bliver udgivelsen af *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog, historisk-poetisk udviklet og oplyst af Nik. Fred. Sev. Grundtvig*, som der står på titelbladet, anset for at være det pædagogiske hovedværk. Men fokus er nu flyttet igen. Her er det ikke undervisning af børn, der er i centrum – men livs-oplysningen, det at være menneske, hvad enten man var kristen, hedning, tyrk eller jøde. Et par centrale steder fra indledningens første afsnit, der bærer overskriften *Universalhistorisk Vidskab*:

Vi maae indsee, at *Lærdom* er Eet, og *Dannelse* og *Duelighed* for Livet, det Menneskelige og Borgerlige, er et Andet, begge Dele lade sig vel forene, men ikke hos Mængden, og de maae ingenlunde staae fiendtlig mod hinanden, men de maae være adskilte, da de ellers stræbe at fortrænge og nødvendig forfuske og fordærve hinanden.

Dannelse og *Duelighed* maa nemlig altid være beregnet paa *Folke-Livet* for Øieblikket, men *Lærdom* paa *Menneske-Livet* i det Hele, saa naar Lærdommen er ret ægte, indslutter den *Dannelse* og *Duelighed* i sig, men disse kan ikke indslutte hin, uden i en dunkel Følelse, og Lærdommen vil især hos de egenlige Bog-Lærde (Skole-Mesterne) føre paa Vild-Spor, hvis der ikke staaer en Folke-Dannelse ligeoverfor, der nøder den til at tage det nærværende Liv og Øieblik i Betragtning, ligesom Folke-Dannelsen snart vil udarte til en overfladelig Politur, dersom *Lærdommen* ikke holder den i Aande. (Grundtvig, 1983, s. 21–22)

Det er et af de tekststeder, der er centralt for at forstå Grundtvig, således som han her 49 år gammel er nået til en forståelse af, at det folkelighedsprincip han har kæmpet for, ikke er endemålet. Man er en person, en person der indgår i et sprogligt, og dermed folkeligt, fællesskab, men at dette kun er et skridt på vejen imod det fællesmenneskelige, det universelle. Man skal kunne leve sit liv, i kald og stand. Dertil kræves en dannelse og duelighed for livet, for folkelivet i øjeblikket. Lærdommen derimod handler om det universelle, om menneskelivet. Når lærdommen er ægte, og ydmyg, kan den indeslutte dannelsen og duelighed i sig, eller sagt anderledes; menneskelivet kan indeslutte og forstå folkelivet. Det modsatte er derimod vanskeligere. At kunne leve og forstå sit folkeliv betyder ikke, at man kan forstå menneskelivet, men måske have en fornemmelse, en dunkel følelse af menneskelivets storhed. Er det ikke at se ned på folk? Nej, vi må huske på, at det er under 20 år siden det største pædagogiske projekt i Danmark, alfabetiseringen af alle danske, var blevet sat i værk.

Og Grundtvig er klar over problemet. Både oplysningen (lærdommen) og dannelsen (det borgerlige liv) må udvikles ...

... paa en *fremskridende Oplysning* og *Dannelse* maae alle kloge Skole-Indretninger være beregnede. Er vi derfor saa forfængelige, at vi vil gjøre vore Børn og hele Efter-Slægten til et Steen-Tryk af os i Legems-Størrelse, da gjør vi os selv en stor Skam, og gjør, saavidt det staaer til os, Efter-Slægten ulykkelig, fordi Mennesket er ingen Abekat, bestemt til først at efterabe de andre Dyr, og siden sig selv til Verdens Ende, men han er en mageløs, underfuld Skabning, i hvem Guddommelige Kræfter skal kundgiøre, udvikle og klare sig gennem tusinde Slægter, som et Guddommeligt Experiment, der viser, hvordan Aand og Støv kan gennemtrænge hinanden, og forklares i en fælles guddommelig Bevidsthed. (Grundtvig, 1983, s. 22)

Mennesket er ikke kopier af fortidens mennesker, vi er bestandig på vej, bestandig overskridende de grænser, der i går lå fast. Mennesket er et guddommeligt eksperiment! Og oplysningsprojektet kom til at gå hurtigere end Grundtvig dengang troede. Kravet om en fri forfatning, skulle i løbet af de næste 16 år vokse sig så stærkt, at folkeoplysningsprojektet blev påtrængende, og med det blev lærdommen ikke kun noget, man havde en dunkel følelse af. Folkestyre fordrer et oplyst folk, et folk med viden om nutid og fortid, og med mod til at overskride denne viden, til at handle ansvarligt og være medskabende på det nye samfund, den nye verden, der er på vej. Det her er modernitetstænkning!

To forhold mere må tages med. For det første skriver Grundtvig i 1836 en skelsættende artikel om forholdet imellem skole og kirke. *Er Troen virkelig en Skole-Sag?* spørger han, og svarer med et rungende Nej! Dette giver genlyd, hvilket vi kan se af den efterfølgende debat, og fortvivlelsen hos dem, der følte sig knyttet til Grundtvig.² Skolen udspringer af kirken og nu forsager teologen, der her taler som pædagog, altså kirken. Det lyder også mærkeligt, men som med de tilsvarende ytringer hos Jesus (Giv kejseren, hvad kejserens er og Gud, hvad Guds er) og hos Luther (Gud handler med menneskene gennem to regimer. I det åndelige handler han gennem ordet, i det verdslige med sværdet), så må der ske en adskillelse for ikke at ødelægge det centrale i troen. Grundtvig skriver ...

Det er et saare vigtigt Spørgs-Maal, siger jeg, skiøndt naturligviis kun for hvem der har nogen *levende* Christen Tro; thi hvem der slet ingen Tro har, bryder sig vel ikke stort om det, og hvem der kun har en død Kundskabs-Tro, kan umuelig ansee det for noget Spørgs-Maal: om Troen, der er ham blot en Skole-Sag, ogsaa hører til Skolen?

Altsaa, til og for de *levende Christne*, faa eller mange, er det jeg vil skrive min Mening, ingenlunde et flygtigt Indfald eller en Bogstav-Regning, men en af Livet udsprunget, længe overveiet og med Erfaring sammenlignet Mening, som er, at *Troen*, Gud skee Lov! *slet ingen Skole-Sag* er, men at den hele Religjons-Underviisning i Skolerne, som vi gennem Aarhundreder har plaget os selv og Børnene med, var en stor *Vildfarelse*, som vi skal glæde os over, den herskende Forvirring endelig har nødt os til at indsee. Jeg siger, *Gud skee Lov!* at Troen slet ingen Skole-Sag er, thi var den det, da maatte vi kalde vor Stilling fortvivlet, og det var kun en daarlig Trøst for Danske Christne, at der i Vensløv, og hist og her i Krogene, sad en luthersk Skole-Mester, naar der mod enhver Saadan var hele Snese, hvis Troes eller Vantroes Indpodelse i de Christnes Børn vi maatte grue for. (Bugge & Grundtvig, 1968, s. 268)

² Se evt. min artikel Oxenvad, C. (2004). Er Skolen virkelig en Troes-Sag? I: I. Hartby (Red.), *Gen-syn med Christen Kold: en antologi*. Ollerup: Videns- og studiecenter for Fri Skole.

Dette, at "Troen, Gud skee Lov! *slet ingen Skole-Sag er*" vækker genklang i blandt de gudelig vakte, der har kæmpet imod den forkyndelse og religionsundervisning som de rationalistisk orienterede præster, statens lokale embedsmænd, stod for. I disse kredse finder vi blandt andet seminarist Christen Mikkelsen Kold, der i Thy havde mødt en af vækkelsens forgangsmænd, Peter Larsen Skræppenborg. I 1838 får Kold lærerkald i Forballum. Han kommer, som så mange andre lærere, der føler ansvar over for deres kald, til at stå i et pædagogisk dilemma og må tænke selvstændigt didaktisk. Resultatet bliver, at han omlægger sin undervisning fra den foreskrevne kateketiske metode³, til den frie fortælling. Grundtvigs *Levende Ord*, er blevet omplantet til børneskolen. Det var ikke Grundtvigs ide, men med tiden blev han vist imponeret.

Referencer

- Balle, T. J. (2014). Myten om Grundtvigs indflydelse på den danske folkeskole. *Grundtvig studier*, 2014(2014), 65.
- Bugge, K. E., & Grundtvig, N. F. S. (1968). *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast: (Tilsyn: Roar Skovmand og Kaj Thaning): Bd. 1-2*. Institut for Dansk Kirkehistorie. G.E.C.-Gad.
- Grundtvig, N. F. S. (1890). *Historisk Børne-Lærdom* (9. Oplag). Lybecker & Meyer.
- Grundtvig, N. F. S. (1956). *Taler paa Marielyst Højskole 1856-1871* (S. Johansen, Red.). Gyldendal.
- Grundtvig, N. F. S. (1983). *Nordens Mythologi* (Fotografisk optryk af 3. udgave fra 1870). Samleren.
- Reich, E. K. (2000). *Solskin og lyn: Grundtvig og hans sang til livet*. Vartov.

³ Læringsmålstyret undervisning i sin reneste form. *Gengiv de sandheder som den autoriserede lærebog foreskriver – og gengiv dem korrekt!* Og helt absurd var det, at hvis man havde mod til at bruge sin forstand uden en andens ledelse, mod til at tænke selv, og sagde sine tanker højt, så fik man ikke sin skudsmålbog, man blev *umyndiggjort*, man var *utilstrækkelig*. Har dem, der skabte almueskolen slet ikke læst Kant? Jo, det har de helt bestemt. De gik ind for disciplinering, kultivering, civilisering (husk, at Kant havde en anden forståelse af de begreber end nutidens) – men turde ikke moralisere børnene, turde ikke lære dem *at vælge sig gode formål*. Dermed kollapsede det kantianske oplysningsprojekt i Almueskolen, som det vil kollapse alle andre steder, hvor der er læringsmålstyring. Der fik jeg ellers sagt nogle sandheder – men husk nu at overveje om jeg har ret, godtager I det bare, så har I jo umyndiggjort jer selv 😞.